بسم الله الرحمن الرحیم

تقریر سخنرانی سید حسین شرف الدین در وبینار «کرونا و سبک زندگی» تحت عنوان «تاثیر کرونا بر ارتباطات اجتماعی» در تاریخ ۹۹/۸/۲۷

مقدمه

ویروس جهان گسترکرونا، اگرچه بیشتر به عنوان یک عامل اختلال سلامت جسمی و تهدید کننده حیات و بقا در افواه عموم شهرت یافته و عامل اصلی این انصراف، اتخاذ رویکرد صرفا میدان داری حوزه بهداشت و درمان به موضوع بوده است؛ اما از یک افق پهنانگر، کرونا زلزله چند رشتری و ممتدی است که همه ارکان زندگی و نظم الگویی و ساختاری حاکم بر جهان زیست روزمره و روابط و مناسبات بشررا در سطوح مختلف و به نسبت های متفاوت، مستقیم و غیر مستقیم متاثر ساخته است.

کرونا بالتقریب همه فرایندهای زیستی، هنجارهای رویه ای، عادت واره های معمول، قواعد الگویی نهادینه، راه و رسم های مالوف و متعارف، آیین های مناسک وار و تکرار پذیر زندگی اجتماعی را در معرض تغییر قرار داده و اوضاع جهان را دگرگون ساخته است.

شاید هیچ رخدادی در جامعه بشری نتوان یافت که تا این حدتوانسته باشد در جهان پژواک کند، و همه دانش ها، بینش ها، ارزش ها، نگرشها، هنجارها، احساسات، خلقیات، سیاست ها، برنامه ها، ساختارها، و کنش های بشری را در سطوح خرد و کلان را به خود مشغول دارد.

کرونا چون در قد و قواره یک بلیه عالم گیر و ظاهرا چاره ناپذیر آشکار شد و هزینه بی اعتنایی و عدم رعایت اقتضائاتش، با پیامد وحشتناک مرگ قرین است؛ همه چیز را در هم سویی با خود به تمکین و انعطاف واداشته است. این تمکین، البته به دلیل عقلانی قاطعی نیز مستند است؛ چون احتمال مرگ، هرچند امکان وقوعی اندک هم داشته باشد، بالاخره چاره اندیشی معقول و راه نجات می طلبد.

کرونا محدودیت های مختلفی را تحمیل کرده: برخی از عادات و رویه های مرسوم را به تعطیلی کشاند(مثل برخی مناسک مذهبی: همچون نمازهای جمعه، مراسم حج و..)، فرم و صورت وقوعی برخی را تغییر داد(مثل دید و بازدیدها و احوالپرسی ها)، برخی را به لحاظ کمیت وقوع تقلیل داد(مثل میهمانی ها و مسافرت ها)، برخی رفتارهای غیر معمول و غیرمتعارف را باب کرد و متعین ساخت(مثل فاصله گزینی فیزیکی، شستن مرتب دستها، ماسک زدن)؛ برخی از گزینه های رفتاری غیرمعمول را پراهمیت و گاه ضروری ساخت(مثل در خانه ماندن و دورکاری)، در برخی عرصه ها، به بدیل یابی و جایگزین ها سوق

داد(مثل رسانه ای شدن و مجازی شدن برخی ازفعالیت ها)، برخی باورداشت های ضعیف را تشدید و تقویت کرد(مثل خداباوری و مرگ اندیشی)، برخی روحیات غیر اخلاقی بشر را تعدیل و تصحیح کرد(تعدیل روحیه استکباری و گردن فرازی بشر به دلیل احساس عجز و ناتوانی) و...

در کل، آثار و پیامدهای کرونا را نمی توان یک سره مثبت یا یک سره منفی ارزیابی کرد. بی شک، این آثار وجوه مثبت و منفی درهم آمیخته ای دارد که در مقام تحلیل باید بدانها توجه کرد.

و اما موضوع گفت و گویعنی

«تاثیر کرونا بر فرایندهای ارتباطات اجتماعی»

مقدمه

زندگی اجتماعی بستر وقوع گونه های مختلف ارتباطات انسانی است(بخشی از این ارتباطات که با میانجی فناوری های رسانه ای اعم از جمعی و اجتماعی، صورت می پذیرد، به ارتباطات رسانه ای موسوم است)

انسان اجتماعی در زندگی روزمره در چرخه های ارتباطی متکثر و متنوعی درگیر است و به همین دلیل اندیشمندان حوزه ارتباطات، انسان را موجودی ارتباطی لقب داده اند(یعنی موجودی که ارتباطی بودن معرف هویت اوست). این ویژگی در عصر و زمان حاضر به غایت فعلیت یافته و به همین دلیل، عصر حاضر را هم عصر ارتباطات نام نهاده اند.

ارتباطات انسانی دسته بندیها و گونه شناسی های مختلفی دارد که یکی از معروف ترین آنها تقسیم ارتباطات به ارتباط فرد با خود، با دیگران، با خدا و با طبیعت است. (برخی ارتباط با پدیدارهای دیگر مثل ارتباط با جامعه یعنی نهادها و ساختارهای اجتماعی، ارتباط با تکنولوژی و ارتباط با رسانه های جمعی بویژه رسانه های جهانگستررا نیزاضافه کرده اند)

در این گفت و گو سعی داریم برارتباطات اجتماعی تمرکز یابیم.

مراد از ارتباط چیست؟ ارتباط فرایند تبادل معنا، تبادل پیام، یا تاثیر و تاثر شناختی، عاطفی و رفتاری است.

مراد از ارتباط اجتماعی، ارتباط فرد با دیگران یا معطوف به دیگر انسانهاست: خواه عینی بی واسطه مثل گفت و گوی افراد با هم؛ خواه عینی با واسطه(مثل ارتباط با میانجی تلفن، شبکه های اجتماعی و...)؛ ارتباط در درون گروههای اولیه(مثل خانواده، خویشاوندی و دوستان؛ یا در درون گروههای ثانوی: محیط

های اداری وسازمانی؛ ارتباط یک سویه یا متقابل؛ [سایر گونه ها را به دلیل اینکه ارتباط کمی با بحث ما دارند، اشاره نمی کنم]

ارتباط اجتماعی یا همان ارتباط با دیگران، به عنوان یک کنش ارادی، قصد شده و جهت دار، همواره با هدف نیل به برخی اغراض و پاسخ دهی به برخی نیازهای فعلیت یافته صورت می گیرد.

از این رو، ارتباطات اجتماعی افراد با توجه به تعدد و تنوع نیازهای محرک، غایات مقصود و نتایج مورد انتظار به انواعی تقسیم می شود(البته حصر آن استقرایی است):

۱)ارتباطات عاطفی یا ارتباط با هدف دادو ستد عواطف (از مجرای دید و بازدید، گفت و گو، میهمانی، صله ارحام، عیادت بیماران، شرکت در جشن ها و سوکواریها و ...)؛

۲)ارتباطات اقتصادی(یا مادی – معیشتی) یا ارتباط با هدف دادو ستد اقلام مادی و خرید و فروش در عرصه بازار(به منظوررفع نیازهای بیولوژیک، رفاهی و احیانا تجملی)؛

۳)ارتباطات اداری و سازمانی: ارتباط با سازمانهای رسمی مختلف با هدف ارائه و دریافت خدمات (مثل مراجعه به بانک، بیمارستان، شهرداری، کتابخانه برای دریافت خدمات خاص و...)

٤)ارتباطات شغلی افراد در فضاها و محیط های رسمی و غیر رسمی مثل ارتباط کارمندان، کارگران، محققان، بازاریان، کشاورزان، صنعت گران وسایر عرصه های شغلی در میدانهای کنشی مربوط با یکدیگر[عمدتا مراد ارتباطات درونی خود اعضاست نه ارائه خدمات به مشتریان و مراجعان]

۵)ارتباطات تعلیمی و تربیتی یا ارتباط با هدف تبادل دانش و مهارت (در چارچوب نظام آموزش و پرورش رسمی (مدارس، دانشگاهها، حوزه های علمیه و...)،

٦)ارتباطات رسانه ای یا بهره گیری از رسانه های جمعی، فضای سایبر و شبکه های اجتماعی برای اطلاع یابی از اوضاع جهان، دریافت و ارائه خدمات علمی، آموزشی، اداری، فرهنگی، بهداشتی؛ مطالعه آثار مکتوب، مصرف اقلام رسانه ای بسته بندی شده در قالب نرم افزارهای مختلف (سی دی، دی وی دی، فلش مموری، هارد سیار و...)

۷)ارتباطات معنوی یا ارتباط با هدف تامین نیازهای معنوی و روحی(از طریق شرکت در مناسک جمعی مثل نمازهای جماعت، جمعه، مجالس سخنرانی، مراسم دعا و تلاوت قرآن، زیارت اماکن قدسی، مراسم حج و عمره، اعتکاف، راه پیمایی اربعین و...)

۸)ارتباطات فراغتی- تفریحی یا ارتباط با هدف تامین نیازهای فراغتی و سرگرمی(از طریق شرکت در مسابقات ورزشی، گعده های دوستانه، استفاده از سرگرمی های رسانه ای، رفتن به سینما، کتابخانه، پارک، طبیعت، مسافرت و...

۹)ارتباطات ناشی از ضرورت های روزمره: که خود گستره وسیعی دارد مثل تماس های اجتناب ناپذیر افراد با یکدیگردر کوچه، خیابان، بازار، ادارات، تاکسی، اتوبوس، مترو

۱۰) ارتباطات میان فرهنگی یا ارتباط با افراد وابسته به سایر حوزه های فرهنگی و جهان های فرهنگی دیگر. این ارتباط گاه از طریق اشخاص و غالبا از طریق دولت ها برقرار می شود: مثل ارتباط از طریق تبادل توریسم، دانشجو، تیم های ورزشی، روابط تجاری و بازرگانی، ارتباط از طریق رسانه های جهانگستر مثل ماهواره ها و اینترنت بویژه در بخش تبادل محصولات فرهنگی و...

تاثیرات کرونا: به طورکلی، تاثیرات مستقیم و با واسطه کرونا برچرخه ارتباطات اجتماعی را می توان در موارد ذیل فهرست کرد، برخی از این آثار مثبت و برخی منفی ارززیابی می شوند:

فعال سازی استعدادها وخلاقیت ها برای کشف ظرفیت های پنهان و الگوها و رویه های بدیل، تقویت احساس مسئولیت اجتماعی، مدنی و اخلاقی افراد در قبال یکدیگر(هریک از ما با بی مبالاتی می توانیم قاتل یا مقتول یکدیگر باشیم)، تشدید و تقویت فردگرایی در برخی سطوح(اعطای فرصت بیشتر برای با خود بودن و یحتمل خود شکوفایی)، تقویت هوشیاری فرد نسبت به کمیت و کیفیت ارتباطات اجتماعی، تقویت انگیزه و حساسیت در رعایت اصول بهداشت فردی، تضعیف میزان همبستگی اجتماعی(به دلیل تعطیلی برخی مناسک جمعی)، رسانه ای شدن هرچه بیشتر عرصه های مختلف زندگی(توسل به رسانه ها بویژه فضای سایبر برای ارائه و دریافت خدمات علمی، آموزشی، پژوهشی، اداری، درمانی و...؛ وتقویت زمینه برای استفاده بیشتراز پیام های صوتی، تصویری و نوشتاری تلفن همراه،)، تقویت سواد رسانه ای، تشدید و تسریع ضرورت ایجاد دولت الکترونیک، واداشتن افراد به ترک یا تغییربرخی عادات و رویه های مالوف(مثل ترجیح دورکاری برحضور مستقیم در برخی عرصه های شغلی)، تقلیل برخی ارتباطات متقابل مثل میهمانی ها، به تعطیلی کشاندن برخی ارتباطات مثل جشن ها و سوکواریها، تقویت خانه محوری و خانواده گرایی، ایجاد حساسیت و تقویت انگیزه برای اختصاصی کردن هرچه بیشترلوازم مورد استفاده شخصی، شکوفایی ظرفیت های امدادگری و کمک مومنانه به اقشار نیازمند، توجه یافتن به ارزش و اهمیت فرصت هایی که در شرایط عادی از آن برخوردار بودند(مثل دیدو بازدید ها، مجالس، زیارت، مسافرت)، تشدید تمایل به انجام آنچه در این ایام از آن محروم مانده اند(مثل ارتباط با اماکن زیارتی یا

زیارت اهل قبور)، ضرورت تدوین پروتکل های ارتباطی متناسب با شرایط خاص از سوی علوم اجتماعی و ارتباطات و...

برخی آسیب ها، عوارض و چالش های آن به دلیل برجستگی خاص نیاز به مطالعه ویژه دارد که شاید بعدها امکان بیشتری برای بررسی و تحلیل ابعاد مختلف آن فراهم آید. مثل افت احتمالی تحصیلی یا کاهش کیفیت آموزش(که برخی ادعا دارند)؛ روی آوری وسیع به فضای رسانه و استفاده گسترده ازآن؛ نگرانی از ابتلای اکثری به اعتیاد رسانه ای و مجازی؛ عوارض جسمی، روحی و ذهنی ناشی از مصرف بالای رسانه و ارتباطات رسانه ای؛ کاهش فرهنگ سوکواری در شرایطی که افراد به شدت نیاز به تخلیه هیجانات روحی دارند؛ عوارض جسمی و روحی ناشی از درخانه ماندن زیاد(مثل ابتلا به اضافه وزن ناشی از کم تحرکی، اتلاف وقت، اصطلاکهای رفتاری، خستگی و ملالت بویژه برای کودکان و نوجوانان و بالاخص برای آپارتمان نشینان، و...)؛ ترس و هراس از برقرای ارتباط و نزدیک شدن به دیگران و نیز بهانه یابی برای قطع یا محدود سازی غیر موجه برخی ارتباطات؛ محدود شدن تبادل پیام از طریق رمزگان چهره به دلیل زدن ماسک و پوشیدن بخش قابل توجهی از صورت؛ افزایش آمادگی برای ابراز برخی خشونت های نمادی و فیزیکی به دلیل پایین آمدن آستانه تحمل(در اثر در خانه ماندن، از دست دادن کسب و کار، تنگدستی، بیکاری، بالارفتن هزینه های معمول زندگی، نومیدی، عدم حمایت درخور مسئولین)؛ تقویت دینداری فردی و درونی به جای دینداری بیرونی و نهادی، زمینه یابی برای ابتلا به برخی شبهات اعتقادی(چرا خدا کاری نمی کند؟ چرا ائمه اطهار و بویژه امام زمان(ع) عنایتی نمی کنند؛ اساسا فرق بین ما وغیرشیعیان چیست؟زمینه یابی بیشتر برای بروز برخی آسیب ها و انحرافات اجتماعی مثل دزدی، گرانفروشی، کم کاری و...